

שבת טיש

מתוך סדרת ספרי "שבת טיש"

ספורים ואגדות • פנינים ופרפראות • מדות והליכות

פנינים

בראשית ברא אלקים את (א, א) - בראשית
התורה מרמזת מדת הבטחון, כי ראשי התבות
בראשית ברא אלקים את, הם גם ראשי
התבות בה בטחתי אליאבושה, וכן אשרי אדם
בטח בה, כי הבטחון והאמונה הם היסודות
הראשונים בעבודת ה' (רבי מאיר מפרימישלאן)

נחלקו התנאים בבראת העולם, רבי אליעזר
בא' תשרי יצר שמים, רבי יהושע בחדש א'
תכל שם - נטריקון בראשית. (מגנות)

בראשית - ברא שית, ובה שש אותיות, כי
העולם נברא בששה ימים, והם ששת אלפי
שנה בעולם, כי אלף שנים כיום אתמול. (שם)

בראשית נטריקון בית ראשון ת"י, שבת
המקדש הראשון עמד ת"י שנה, וכן בית
ראשון יבנה אותו שלמה תחלה, בית שני עמד
ת"כ שנה כמנין היתה, ושניהם יחד עמדו
תת"ל שנה כמנין היתה תהו. וגם הבית
השלישי קרמו בתבת בראשית נטריקון
שלישי תבנה במהרה אמן יהי רצון. (שם)

בתבת בראשית רמזה גלות מצרים, בגלל ראם
אחד (הוא יוסף שנאמר בו קרני ראם קרניו),
וכן בגלל רעב אכל, שבעים ירדו תהומה,
בנסים רבים אלקים שם יוציאם, תמימים באו
ראש ארצם, שם ישבו תמיד. (שם)

בראשית אותיות ירא שבת, כי על ידי היראה
יוכל האדם לתקן את הכל כמו בשבת, וכן
אותיות ברית אש, מימינו אש דת למו. (שם)

בראשית - בראשונה ראה אלקים שיקבלו
ישאל תורה, ברא - בששים רבוא אנשים,
אלקים - אמר להם ה' יתברך מסיני את
השמים - אנכי תחלה הגבור שהוצאתיך
מתחת ידי מצרים, ואת - והנחלתי אתכם
תורה, הארץ - הגנוזה אלפים רצופים. (אורחות)

ולחשך קרא לילה (א, ה) - בזהר נאמר חשך זה
היצר הרע, ומכאן שהשכחה באה על ידי היצר
הרע, כי חשך אותיות שכה. ועל לשון זכירה
נאמר בגמרא נהירא שהוא לשון אור, כי
הזכירה היא אור והשכחה חשך. (שארית נתן)

ויאמר לו איכה (ג, ט) - איכה נטריקון אני יודע
כל הנסתרות, וזאת רמז ה' לאדם. (בן איש חי)

ספורים בפרשה

בראשית ברא אלמים את השמים ואת הארץ (א, א)

אחד מחסידיו של רבי מרדכי מלכוויץ בקש ממנו פעם הוראה לסדר יומו
בעבודת השם. אמר לו הרבי: "מתורתך תלמדנו, כי התורה מתחילה מספר
בראשית, ולאחר מכן שמות, ויקרא, במדבר, דברים. עקרו של ספר
בראשית הוא אמונה בה' שברא עולם ומלואו תכל וישיב בה, ואמונה
באבות הקדושים. בספר שמות נתנו חקי התורה ומשפטיה, בספר ויקרא
מפרטים הקרבנות שבבית המקדש, ובספר במדבר מספר על מסעות בני
ישראל. וכך צריך האדם להתנהג, מיד עם השקמת הבקר מקבלים על
מלכות שמים מתוך אמונה בה', לאחר מכן עוסקים בתורה והוגים בחקיה
ומשפטיה, התפלה היא כנגד פרשת הקרבנות שבספר ויקרא, ואז יוצאים
למסעות הפרנסה. ובכן, אלה הדברים לסדר יומו של בן ישראל..."

ויתהלך הנוף אתי האלקים ואינינו בילקח אתו אלקים (ה, כד)

רבי אהרן הגדול מקרלין נודע כאחד מצדיקי הדורות, אשר זכה להחזיר
אלפי יהודים בתשובה ולקרנם לאביהם שבשמים. וכך נהנה על מצבתו:
"זכה וזכה את הרבים כמה וכמה פעמים, ומסר את נפשו במסירות נפש
עליזה לפי שכלו לזכות את הרבים, והיה מוכיח לרבים בתוכחת מגלה
ואהבה מסתרת לקרב את ישראל לאביהם שבשמים וליחדם ביחד גמור".
רק בן שלשים ויש שנה היה בשעת פטירתו, וצדיקים דרשו עליו
את הפסוק שנאמר אצל הנוף "ואינינו בילקח אתו אלקים", על-פי פרוש
רש"י "קל בדעתו לשוב להרשיע", דהינו שחננה היה מחזיר אנשים
בתשובה, וזוהי הפונה בתבות לשוב להרשיע, שהיה משיב ומונע אנשים
מלהרשיע. עד שבמעט השיב את כל העולם בתשובה והתעורר החשק
שמה תתבטל הבחירה, ולכן נטלוהו מן העולם קדם זמנו. וכך היה אף עם
רבי אהרן הגדול, שהחזיר אלפים רבים בתשובה, ולכן נסתלק קדם זמנו.

ונהר יצא מעדן להשקות אתי הנוף ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים (ב, י)

כשהתפרסם הספר "מחשף הקבר" של המקובל הנודע רבי יעקב אבוחצירא
בעל "אביר יעקב", הפליאוהו גדולי הדור וגמרו עליו את ההלל. וכך היו
חכמי מרוקו דורשים את הפסוק "ונהר יצא מעדן להשקות אתי הנוף ומשם
יפרד והיה לארבעה ראשים" על השתלשלות תורת הקבלה: הנהר הוא
אברהם אבינו, אשר חבר את 'ספר יצירה' לפי המסורת, וממנו יוצאים
ארבעה ראשים עמודי עולם, התנא רבי עקיבא ניצוץ נשמת אברהם אבינו,
השני הוא רבי שמעון בר יוחאי שפרסם את תורת רבו רבי עקיבא,
השלישי הוא רבי יצחק לוריא - האר"ל ניצוץ נשמת רשב"י, והרביעי
הוא רבי יעקב אבוחצירא, שהשלים את תורת האר"י והיה ניצוץ נשמתו.

לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו (ב, יח)

רבות התמסר רבה של ירושלים, רבי יוסף חיים זוננפלד, למען בחורי
ירושלים וטרח לשדם כדי להקים בתים נאמנים בישראל. פעם בא לבקר
בחור שהגיע לירושלים מלבלין, ורבי יוסף חיים שאלו לשמו: "צדוק הוא
שמי", אמר החבור, והרב נענה על-אתר: "ראשי תבות הפסוק 'לא טוב
היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו' בגימטריה מאתים, כמנין צדוק..."

היה היה

ויעש אלקים את־שני המארות הגדלים

מנהג היה ליחיד סגלה מגדולי ישראל בדורות העבר, שהיו עוזבים את ביתם ועירם, ויוצאים לגלות למספר שנים, מתוך שהם מסתירים את שמם ומעלתם, ומעמידים מסוה כנגד פניהם כדי שלא יהיו מרהיבים. בגלות המפרכת ורבת התלאות, בקשו הצדיקים לטהר את־נפשם מפל נדוד עברה, ויש שחלו את־סבת יציאתם לגלות, בבקשם לפגוש את הצדיקים הנסתרים ששוחל הקב"ה בכל־דור וליהנות מזיונם. אחד מגדולי ישראל הנודעים, שיצא לגלות במשך שנים ארוכות, היה רבי אליהו הגר"א מוילנא, שעוד בימי עלומיו יצא לגלות למדינות פולין וגרמניה, והגיע אף לאמסטרדם. הדבר אומר דרשני, שכן הגר"א חס על־כל רגע מימי חייו ולא בטל רגע אחד מזמנו שלא לתורה, ואף עזב את בית־מדרשו ונטל את מקל הנדודים, פאשר לכאורה עמד להתבטל מדברי תורה אפילו לשעה קלה? ואם סבת יציאתו לגלות נותרה עלומה, נשתמרה מסרת בפי זקני חכמי וילנא, כי פעם ישב בנו הקטן רבי אברהם על־ברקיו, בשעה שהגר"א ישב ועסק בתורה. השתעשע הי"ל בזקנו של־אביו, ותוך כדי כך תלש ממנו שורה אחת מקינו. הדעושה הגר"א והוריד לאלתר את־הי"ל מעל ברקיו, ומלבו התפרצה אנחה עמוקה, עד שנקר היה עליו כי הדבר גרם לו יסורי־נפש. באותה שעה ישבה שם אמו הצדקנית, וכשראתה את העצבות על־פני בנה הזנון, פנתה אליו בדברי נחומים ואמרה: "אל תצטער, בני, על מה שארע, כי עכשו מבטחני שעתיד בנה זה להיות גדול בישראל. שכן אף אתה כשהיית ילד קטן תלשתי לא פעם שורה מתוך זקנו של אביו, בשעה שהיה משתעשע אתה, והנה הפכת להיות מגאון הדור". שמע הגר"א את־דברי אמו ונחרד שבעתים, ולמחרת נעלם מן העיר וילנא, ויצא לגלות ארצה ומפרכת בין קהלות ישראל, כדי לתקן את אשר ענה בילדותו, להשלים את נפשו ולבדוק את־נשמתו הטהורה.

במשך שנים מספר עבר הגר"א בערים שונות, ובדרבו התודע לצדיקי הדור, ביניהם הצדיקים הנסתרים רבי ישעיה מז'וכוביץ ורבי משה מאיווא, ואחר שעמד על־צדקותם וגדלותם, פרסם את־שמם הטוב. בנוסף, התודע הגר"א לספרים רבים ונדירים שלא היו מצויים בוילנא, ובהם מצא את אשר אותה נפשו והשביע את רעבון נפשו בדברי תורה, עד שפלי־התורה היתה פרושה לפניו וכל רז לא אניס לה. כתבי יד עתיקים של התלמוד נגלו לנגד עיניו, ולרבות מהנחותיו בנסחאות הנקרא בתלמוד הבבלי והירושלמי נמצאו סמוכין בעתקים נדירים שהשתמרו במשך הדורות. ומשערים, שאף מטרה זו היתה אחת הסבות לנדודיו במשך שנים ארוכות במרחק גדול מוילנא.

יום אחד, נקלע הגר"א אל ביתו של בעל־בית אחד, איש אמיד ורחב־לב, שבנוסף להיותו סוחר מצלח ומכנים אורחים מפלג, היה גם בראיון ובראבון. אביו של הלה היה אף הוא תלמיד חכם מפלג בתורה, והותיר אחריו ספרים רבים בהם הוסיף הגהות והערות שונות בכתב־יד, והבן היה משתעשע בהם בכל עת מצא. אולם דבר אחד הטריד את־מנוחתו, ובמשך שנים ארוכות נסה לפענחו ולא עלה בידו. את פיהם של גאונים רבים כבר שאל, בפני תלמידי חכמים רבים הציג את חידתו, אולם פלס העלו חרס בידם ולא הצליחו לפענח את־הפתנה. ובמה דברים אמורים? ובכן, ספר בראשית עתיק היה שמור בידו של־האיש, מורשה מבית אביו, ובשולי הדף היו רשומים בו בכתב־יד זעיר פנינים והברקות גאונות. את פלן הצליח הבן לפענח והדברים היו מאירים ומשומחים בנתינתם מסיני, אלא ששורה אחת היתה עלומה ונסתרה, ואין פותר לה. בפסוק "ויעש אלקים את־שני המארות הגדלים" שבפרשת בראשית, רשם האב בכתב־יד את התבה המוזרה "גועשאנק", ותו לא. לא הוסיף האב מאומה על תבה סתומה זו, ולא פארה אם פונתו לנוטריקון או גימטריה, לתרגום עברי או לועזי, ונותרה התבה במשך שנים ארוכות סתומה וחתומה, וכמעט שכבר התיאש בעל־הבית מלהבין את פשר הדבר. כאמור, הסתיר הגר"א בכל שנות גלותו את־שמו ומעלתו, והיה נראה כעני פרטובים הנודד בין הערים וכמעט שאינו פוצה את־פיו אלא בדברי תורה. הכיר בעל־הבית באורחו בטיביות עין של תלמיד חכם, כי אין תוכו של האורח שלפניו כבדו, ואין הוא אלא גאון נסתר. הכניסו בעל הבית אחר פבדו לביתו, האכילו והשקוה קראי, והחל לגלגל עמו שיחה בדברי תורה. עד מהרה גלה בעל הבית כי לא טעה בהשערותו הראשונה, ואמנם בקי הוא אורחו הצעיר בכל חדרי תורה, וידיו רב לו בכל מכמניה. תוך כדי הדברים, הבזיק הרעיון בלבו של בעל הבית, והחליט להציג את החמש העתיק שבגידו בפני אורחו, פשהו מבקש ממנו לעין בתבה החתומה שקבת אביו, ולנסות לפענחה. העיר הגר"א מבט קצר בחמש שלפניו, ופתר את־החידה המסבכת על־נקלה, לתהמתו העמוקה של מארחו. "תבה זו 'גועשאנק' שקבת אביו, היא נוטריקון גדול וסמוך על שלחן אביו נקרא קטן", אמר האורח הנסתר, והוסיף אף את ההסבר הקולע לדבר: "אביו בקש לפגוש את־הפסוק שבו נקרא הגר"א, אמר האורח הנסתר, והוסיף אף את ההסבר 'את־שני המארות הגדלים', ולאחר מכן הוא נקרא 'המאור הקטן', ובהערתו הקצרה בקש אביו להסביר ולומר שאין פליס־תורה בדבר. שהרי הירח נוטל פידוע את אורו מן־השמש ואין לו אור עצמי משלו, ואף־על־פי שהירח נחשב גם כמאור גדול, שכן גדול הוא עד־מאד ומאיר על־פני הארץ, נחשב הוא גם כמאור קטן, שהרי כלל הוא שפל־גדול הסמוך על שלחן אביו נקרא קטן, ומפני שהירח סמוך על־השמש ונוטל את אורו ממנו, הרי הוא נקרא גם מאור קטן..."

מאורות

הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב זי"ע
ליום ההולך ב"ה בתשרי תק"ע

סנגורם של ישראל אשר למד זכות על כל יהודי פאשר הוא. מגדולי הצדיקים תלמידי המגיד ממזריטש, ורבים הסתופפו בצלו. שמש ברבנות פמה ערים וסבל רבות ממנהגיו. התפרסם על שם עיר רבנותו בברדיטשוב, בה התקבל בשנת תקמ"ה ביום מ"ה לספירה, פשהו בן מ"ה שנים, ואמר על עצמו "ונחננו מה", ויש מהן עד פטירתו בגיל שבעים. ספרו "קדשת לוי" על התורה, הפך לאחד מספרי היסוד בעולם החסידות. כל ימיו היה מעתיר למען אחינו בני ישראל ומלמד עליהם סגולות. בלבו הרחום התמסר למען עניים ודלים ופרס מלחמו לרעב. פשהתקבל לברדיטשוב, הודיע לפריסי העיר כי יקראוהו לאספות הועד פאשר קובעים הם תקנות וחדשות לתקון העיר. פעם, התלבו הפרנסים לקבוע תקנה שהעניים לא יסתובבו בעיר לקבץ נדבות, אלא יקבלו מדי חדש סכום קצוב. פשהגיע הרב לאספה התפלא ואמר: "והרי זו כבר תקנה ישנה של ועד ארבע האצות". התפלאו כלם ורבי לוי יצחק הסביר: "הרי פנינו זה תקנו בסדר ועמרה, אדמה וצבאים, וכיצד יעלה על דעתכם להנהיג בן בעיר ואם בישראל? עוד בצעירותו, פשהתגורר בבית חותנו, נהג לטרוח עצמו ולהציע את הפטות בפני האורחים. פאשר חותנו ראה את יגיעתו הציג לו לבקש מהמשרת הגוי לשלוח זאת, אך הצדיק השיב: 'היתכן שאכבד ערל במצוה חשוכה זו ועוד אשלים לו על כך?'

יוסיף דעת

שניים היו בשם למן, הראשון למן בן־מתושאל חותן נח, והשני למן בן־מתושאל אבי נח. למן בן־מתושאל נשא שתי נשים, אולם לאחריו לא מצאנו כמעט כן, כי לא היתה הרגילות לישא שתי נשים גם לפני חרם דרבנו גרשום. וכן מובא בתרגום רות על טוב הגואל של רות, שאמר שלא יוכל לגאול מפני שיש לו אשה אחת ואי אפשר לו לישא אחרת עליה, וכך עולה מדברי הגמרא במועדיקטן וכן כתב רש"י בכתובות שמוי־התורה יכול לקחת אשה נוספת ומדרבנן לא יעשה כן. אברהם אבינו נשא את הגר רק לאחר שלא נולדו לו בנים שנים רבות, ואף יעקב אבינו נשא אחרת רק עקב עורמתו של לבן. אך מצאנו בדברי הימים על ירחמאל בן־חרצון שלקח אשה אחרת ושמה עטרה, וכן מובא שם על אשחור אבי תקוע שהיו לו שתי נשים קלה ונערה. בתקופת השופטים החלו להרבות נשים כמו שנאמר בדברי הימים על שבט יששכר "פיררבו נשים ובעים", ולאבצן הוא בועז היו שלושים בנים ושלושים בנות, ולעבדון ארבעים בנים. לאלקנה אבי שמואל היו שתי נשים חנה ופנינה, לדוד המלך י"ח נשים ולשלמה אלף נשים. על רבי טרפון מובא שנשא שלוש מאות נשים בשנות רעב כדי שיאכלו מן התרומה, בריפרא נשא י"ב נשים שפרנסוהו מרוב חכמתו, ועליו כנראה נסוב הסיפור המובא בירושלמי על י"ב אחים שמתו ונותר האח הי"ג ורבי אמרו לו לייבמן והוא יפרנס בחורש העיבור, ונולדו לכל אחד שלושה ילדים, ובא י"ב הנשים ול"ו הילדים לדורש מרבי את פרנסתם. חז"ל נחלחו בדיו הנושא אשה על אשתו, והקצוה עד ארבע נשים. עד שבא רבנו גרשום מאור הגולה והחרים שלא לישא אשה נוספת, ומצאו לזה טעמים שונים. וכבר תמה החת"ם סופר על תקנתו, שהרי בפירוש נאמר בתורה 'כי תהיו לאיש שתי נשים' יש שכתבו שתקנת רבנו גרשום היתה תקנה עד סוף האלף החמישי. עד מאתיים שנה לאחר מיתתו בשנת ד'ת"ת, והראשונים באשכנז האריכו את זמן התקנה לעולם.

לא טוב היות האדם לבדו

פניני אור החיים

מדבר האור החיים הקדוש על הפרשה

נפתחו השמים ויראה מראות אלמים בורא קצות הארץ, ואתבונן כמה שהרשיתי להתבונן בפתח דברי קדוש, והעירתי ממזרחת שלי תורה:

ויכלו השמים וגו' - ואפשר כי לזה קמוז ז"ל בנעם אמריהם, וזה לשונם: דקמי ולא דעי על מה קמי, עדיפאן. הכונה, כי אם היו הנבראים מבחינים בהנהגה זו וידעו רום מעלת חבת הקדש והשוקת הנבראים לנעלם הנערב ויראו כמה הוא עצם המקנה והתעצמות דומם זה שהוא העולם, אשר מתעצם להתקרב ליהנות מאוד המקנה ולא נהג רפיון בשום חלק מסובב העולם, ישאו קליוהם מזה כמה צריך האדם לעשות, כי בו נתרבת ההנהגה וההשקלה. גם יש לה לדעת, כי להיות שקל הנבראים במלא עולם כל אשר רוח החייוני בו, אמרו ז"ל כי אין כל נפש מתישבת במקומה, כי אם לצד שישנו לנכספ ומקנה מלא עולם הזה לא תגלע הנפש את-הנפש, ולטעם זה האיר ה' עולמו מכבודו וכבודו מלא עולם, ונמצא העולם בתוך תוך בוראו ואור הבורא בתוך כליו העולם וסובב עולמו, ובה עמד ונתקם העולם באמצעות התשוקה למצוי.

והוא אומר **ויכלו השמים והארץ וכל צבאם**, פרוש ויכלו על-דרך אומרו נכספה וגם-כלתה, ובאמצעות זה נשלמה ונתקמה הבריאה. וטעם שהוציא הכתוב הענין בלשון זה ויכלו, כלומר כי הוא תשוקה גדולה עד כלות החלק אל הכל, והוא בחינה גדולה מבחינה החשק והתשוקה, והוא שרמז דוד באומרו נכספה וגם-כלתה הרי זה מגיד כי בחינה זה גדולה מבחינה שלפניה, ובאמצעות בחינה זו והתעצמותה העולם קם. וזה הוא סוד קריאתו חי העולמים והבן, והוא סוד באור פני מלך החיים:

דברי הימים

בכ"ה בתשרי ג'ת"ל, שנה לאחר סיום בניית ביהמ"ק השני, כינס עזרא הסופר שעלה מבבל את העם שבארץ, והוכיחם על שלא שמרו על טהרת עם ישראל והתערבו בין העמים. עזרא הקריא בפניהם את דברי התורה על חשיבותו של עם ישראל, שהוא העם הנבחר ובניו האהובים של הקב"ה, והעם כולו געה בבכיה וקיבל לשוב בתשובה ולהתקרב אל אביהם שבשמים. הנשים הנוכריות גורשו והעם היטהר בתענית ובצום, בתשובה ובתפילה. מאז, התחילה תקופת התחדשות בעם ישראל בראשות עזרא הסופר, אשר "החזיר עטרה ליושנה".

ביום זה, כינס עזרא הסופר את אנשי הכנסת הגדולה, אשר קבעו את היסודות של התורה שבעל פה ואת התקנות והסייגים המלווים את עם ישראל עד היום, והם התפללו לקב"ה שיטבל מעליהם את היצר הרע של עבודה זרה, שבגללו נחרב בית המקדש הראשון ועם ישראל גלה מארצו. "עדיין היצר מרדק בנינו" אמרו החכמים, ואין אנו חפצים לא בו ולא בשכרו. נפל פתק מהשמים שהיה כתוב בו: "אמת", והבינו שחוטתו של הקב"ה כן. התענו שלש ימים ולילות, ולאחר מכן יצא היצר בדמות של גור אריה עשוי אש מבית קודשי הקודשים. אמר להם הנביא זכריה בן עדי: "הוא היצר של עבודה זרה!" כשתפסוהו והכניסוהו לדוד של עופרת, נפלה שערה ממנו וקולו נשמע במרחק של ארבע מאות פרסה. הכניסוהו לדוד עופרת כדי להשתיק קולו ומאז נעלם היצר של עבודה זרה. בעקבות העם היהודי, החלו גם אומות העולם להאמין בקל אחד.

בכ"ט בתשרי חל יום פטירתו של שמעון הצדיק, שהיה משיירי הכנסת הגדולה ומראשוני התנאים. תלמידו של עזרא הסופר, ששימש ככהונה מ' שנים.

איש צדיק היה רבי אריה לוי, וכל-ימיו היו מקשה אחת של תורה ועבודה וגמילות חסדים. אחד ממפיריו עבד לפננסתו בחסד שלי-אמת, והיה גומל חסד עם-החיים ועם-המתים כאחד מחברי החברה קדישא שפירושלים. הלז היה עני מרוד, ואף דירה משלו לא היתה מצויה ברשותו. לאחר שהתאלמן מאשתו, שנפטרה בקצור ימים מתוך סבל ויסורים רבים, החל להתגורר בחדרון קטן שהיה מצוי בתוך בית העלמין שבשכונת סנהדריה שבצפון ירושלים. בית קברות זה הוקם לאחר שפרצו מארעות תש"ח, באשר הגישה לבית העלמין העתיק שבהר הזיתים נמנעה. שם המקום נקבע בהשראת חברי הסנהדרין הסמוכים, שם נמצאה מקרה עתיקה ובה שבעים ואחד בוכים כמנין חברי הסנהדרין, והמקום נזכר כבר באגרתו של רבנו עובדיה מפרטנוור, המתאר את המקומות הקדושים בארץ ישראל לאחר שהגיע אליה בשנת רמ"ח. בלבו הרחום, לא יכול היה רבי אריה לראות את-האיש המתגורר בגפו במקום כה קודר, והפציר בו לשוב ולשקם את-חייו. "לא טוב היות האדם לבדו", הזכיר לו רבי אריה את דברי התורה, והציע לו לבנות את ביתו מחדש ולשא אשה. "מי תרצה להנשא לי?" שאל האיש מר-נפש, "והרי אפילו דירה לשמה אין לי, ומתגורר אני בבית הקברות כמת שנשכח מלב וככלי אבד". לרגע נבדד רבי אריה, ולאחר מכן התעשת ואמר לאיש בבטחון: "שמע נא לדברי. את ענין הדירה אני נוטל עלי-כפפי, ואנכי את-עצמי בעזרת השם לענין פדי למצא לה בית למגורים, אולם אתה תשתדל למצא את-יוזגך ותשוב לארץ החיים".

לא עברו ימים מרבים, ורבי אריה נקלע לבית העלמין ופגש את האיש המדבר. מיד האיר לו רבי אריה פנים, נכנס עמו לשיחה ושמוח לשמע ממנו, כי הוא שמע בקולו והחל להתענין בהקמת ביתו השני, אף הוסיף ואמר באנחה, כי יש לדאג גם לבית גשמי, בית מעון להשראת השכינה. הרגיעו רבי אריה והניח את-דעתו כי לא שכח את אשר הבטיח, והוא אשר ישא בעל רכישת הדירה בעזר ממרום. ימים ספורים לאחר מכן, נודע לרבי אריה לשמחתו, כי אותו אדם מצא את-יוזגו הנכון, ובא בקשרי השדוכין עם אשה פשרה וחסודה, ואף נקבע זמן נשואיהם בשעה טובה ומצלחת. מאותו רגע, לא ידע רבי אריה מנוח לנפשו. הבטחתו לאותו אדם לא משה מגיד עיניו, והוא גמר אמו בדתו למצא דירה מתאימה לבני הזוג, כדי ששוב לא ילון אותו אדם בבית הקברות. אולם מניין לפספס מוצא? והרי רבי אריה עצמו התגורר בדירה בת חדר אחד, ובה גדל את כל בני ביתו וילדיו ומעולם לא אמר כי צר לו המקום, מסתפק במעט היה ודי לו בקב חרובין, ומהיכן ישיג את הסכום העצום לרכישת דירה בירושלים? עלה רבי אריה אל ידידיו של האיש בבירה קדישא העוסקים במלאכת הקדש, ובקשד שעה ארפה גולל בפניהם את-כל תלאותיו של אותו אדם, ספר להם על יסוריו הרבים ותלאותיו המרבות, ובקש למצא עצה פיצד להשיג בעבורו את הסכום הגדול לכדי רכישת דירה סבירה בעיר. אלא שעמלו של רבי אריה היה לשוא, ואחר כל השתלשלותיו לא נראתה שום ישועה באפק. ישב רבי אריה בביתו ונפשו געומה עליו. יהודי מישאל מנכש לבנות את-ביתו מחדש ולשקם את-חייו, אלא שהממון מעכב ואין הוא יכול לביע בעדו.

לפתע הבזיק רעיון פביר במוחו, והצהלה שבה לשפן על-פניו. את דרכו עשה אל משרדי החברה קדישא, ושטח בפני המננים את-דבריו: "בדרכו שלי-עולם, שומע אני לעתים תכופות על אנשים ממפירי ששבקו חיים לכל-חי ונסתלקו לבית עולםם. יוצא אני לבבדם בבבדם האחרון ומבקש אני להשתתף בהלוייתם, אלא שדבר אחד מטריד אותי וחושש אני מפני חלול כבוד המת". נבהלו המננים ובקשו להבין כמה דברים אמורים. "ובכן", הקשיף רבי אריה, "הרי ההלכות יוצאות מירושלים דרך חדר הטהרה שברחוב הנביאים, אשר נמצא בטבור העיר, ומשם עובר מסע ההלכה ברחובה של-עיר. בדרך עוברים ליד בתי-כנסיות ובתי-מדרשות, והמלוים נעמדים לדברי הספד, אמירת קדיש ותפלות לעלוי נשמת המנוח. בינתיים נעצרת התנועה ברחוב, העוברים והשבים אנוסים לעשות דרכם סחור-סחור, כלי הרקב אינם יכולים להמשיך בדרךם, ונמצא שאנו גוזלים את הצבור ומכלים את-זמנו לריק". נענעו ראשי החברה קדישא בראשם במסכימים, אולם אמרו מיד: "ומה נעשה? והרי אין לנו בבית העלמין בסנהדריה מקום פנוי כדי לבנות בו חדר טהרה, ולכן נאלצים אנו להתחיל את המסעות ברחוב הנביאים". התמם רבי אריה ושאלי: "והרי ראיתי שיש חדרון קטן בשולי בית הקברות בסנהדריה, ומדוע אי-אפשר להשתמש בו בבית טהרה?" והמננים אמרו מיד: "עצה טובה היא, אלא שאין אנו יכולים להוציאה אל-הפעל, שכן במקום מתגורר אחד מעובדי החברה קדישא הוותיקים, אשר יש לו כבר חזקה על-המקום במשך זמן רב, ולא נוכל לפנותו משם". הכליע רבי אריה חיוך נסתר ואמר: "מכיר אני איש זה, ואם תרשוני, אנסה להשפיע עליו ולדבר על-לבו שיסכים לפנות את-חדרו שבבית הקברות, כדי שתוכלו לבנות שם חדר טהרה לכבוד הנפטרים פראוי להם, ואנסה לשכנעו להסכים להתגורר בקרבת מקום בדירת מגורים שתרכש בעבורו על-ידכם". "מסכימים ומוכנים אנו לעסקת החליפין שהצעת", השיבו המננים פה-אחד על-אחד, ורבי אריה יצא לדרכו בשמחה ובטוב-לכב. כך עלה בידו של רבי אריה להקים בית בירושאל, ואף בבבדם של המתים והחיים שב לתקונו, ונמצאו כמה תבילות מצות בידו. ♦

משיב פה

חביב היה על ה"ישמח ישראל" מאלכסנדר כל אדם שנבא בצלם, ואפלו על בריה קטנה כגון זבוב או פרעוש היה חומל ומרחם. פעם בא אליו יהודי בעל חנות, שממנה פרנסתו, וספר לו על יהודי אחר שבא להסיג את גבולו ופתח חנות מתחרה מולו. "יהודי זה הוא מחלל שבת בפרהסיא ואוכל חמץ בפסח", ספר האיש, "ואני מבקש מהרבי שיקללו בקללה נמרצת, כדי שיחלל לרדת לחי ולגזל את פרנסתי". נבעת הרבי וקרא: "לקלל יהודי? חס ושלום! הרי בודאי טרם עבר יהודי זה על כל שלשים ושש הפרות, שהרי פסח הקטרת בודאי לא עשה, ואף לא קד בשמן המשחה, ואם-כן הוא קשור עדן בכמה נימים אל השורש העליון ויש בו נשמת ישראל, ואם-כן איך תרצה שאקללו? אולם האיש לא עזב את הבית ריקם, והרבי ברכו בכרפת העלמה והרחבה, בלי לבקש להגות את מתארהו מרהמסלה. וכך היה גם עם יהודי אחר שנכנס לתנות את מרנפשו באזני הרבי, וספר לו על פלוני שיורד לחייו ומסב לו צרות צרורות, ואף הוא בקש ממנו לקלל את-האיש המתנפל לו. קם הרבי בהתרגשות ואמר: "דע לה, כי מיום עמדי עלידעתי, לא הרגתי אפלו זבוב קטן שעל הקיר, וכיצד רוצה אתה שאעניש בראדם, נפש מישראל, אדם שנבא בצלם? חלילה לי מעשות כן, ותחת זאת אתפלל עליו שישוב בתשובה".

דעתו של רבי שמואל בירנבוים, ראש ישיבת מיר בארצות-הברית, לא היתה נוחה כפאשר היה שומע בני אדם מתבטאים בקרבנות, ומכנים אנשים אפלו שאינם בני ברית, בפניו 'בהמות', והיה אומר: "הרי יש להם צלם אלקים, כמו שדרשו חז"ל באבות 'חביב אדם שנבא בצלם', וכיצד יתכן לזלזל בהם לקרא להם בהמות? וכאשר הזכירו לו שפניו זה מצוי גם בדברי חז"ל, באר והסביר, כי עקר הפניה למעשיהם שהם כמעשי בהמות, אבל בעצמותם הרי הם בצלם אלקים. וספר פעם אחד ממקורביו, כי דאהו מעניק פעם לגוי אחד סכום פשוט שהיה חסר לו כדי להשלים דמי רכישת פרטים נסיעה באוטובוס, וכאשר תמה בפניו על-כך והזכיר את האסור של "ולא תחנם", השיב רבי שמואל: "לא עשיתי זאת למען הנכרי, אלא למען תקון המדות שלי..."

הסבא מסלבודקא, רבי נתן צבי פינקל, היה מגלה יחס של חסד וכבוד גם לגנבי נכרים, מפני שחביב כל-אדם שנבא בצלם. פעם טיל ברחובות סלבודקא בחברת חתנו רבי יצחק איזיק שר, לימים ראש ישיבת סלבודקא, וכשעבר באחד הרחובות שבקצה העיר, ראה כי מסעדה חדשה נפתחה במקום. למרות שהיתה מיעדת לאנשים שאינם מבני ברית, הביע את שמחתו עליה בפני חתנו, ואמר: "תמיד הייתי דואג לעוברי דרכים, שאין להם כאן בקצה העיר מקום מנוחה, והנה פתח יכולים הם מיד עם בואם העירה, לרווחת את צמאונם ולסעד את לבם".

רבי דוד מללוב נודע באהבתו הגדולה לכל-אדם, וברחמנותו על-כך בראוי של הקב"ה שנבא בצלם אלקים, ואפלו על בהמות וחיות. ועל מדה זו היה צדיק דורו מעריצים אותו, והיו אומרים שהוא יחיד בדורו במדת אהבת ישראל. רגיל היה להפגס אל השוק בשעת היריד, כדי להאכיל ולהשקות את הפוסים והחמורים היגעים, לאחר שבגליהם היו עסוקים במסחרם ושכחו את חובתם לבעלי החיים העלובים. פעם נסע בערב שבת עם עגלון אחד, והדרך התארכה יתר על-המדה. הצליף העגלון בפוסים בחזקה, כדי לזרוזם לכל יאטו את-מרוצתם, אולם רבי דוד נזף בו ואמר: "איך אפשר להכות סוס באכזריות כזו? מוטב יותר להשאיר כל השבת על-אם הדרך, מאשר לפגוע בבעלי-חי שהוא אחד מבריותיו של הקב"ה בעולמו. כלום רצונך שלאחר מלאות ימך ושנותיה, יתבעוד הפוסים לדין בפני בית-דין של מעלה, על שהצלתם בהם בחזקה?"

חבה יתרה היתה לרבי יוסף חיים זוננפלד, רבה של ירושלים, לכל-אדם מישראל, ואפלו לפחות שבפחותים. מעולם לא נטר בלבו שמץ שנאה אפלו לרשעי ישראל, והיה אומר שרב פושעי ישראל תינוקות שנשבו הם, ואלמלא הגלות המרה ופגעי הזמן, היו בודאי שבים בלם לחיק אמונתם וצור מחצבתם. כאשר היה נודע לו על יהודי שנפגע באשר הוא שם, היתה נפשו עגומה עליו, ולא היתה נראית בת-צחוק על-שפתיו כל אותו היום. מספר רבי משה בלוי בספרו, כי פעם בבקורו היומי אצלו, התגלגלה השיחה אודות אליעזר בן-יהודה, שנודע כאויבה המר של היהדות החרדית בירושלים ומראשוני פורצי הגדר שבה, ואחד הנוכחים התבטא ואמר עליו "ימח שמו". שמע רבי חיים את-הדברים ואמר לרבי משה: "אין דעתי נוחה מבטוי כזה על אדם מישראל, שהרי הקב"ה הוא בעל הרחמים ואין לנו כלל משג מגדל רחמיו, ואפלו על רשע כזה מתגלגלים רחמיו. והאמן לי, שאפלו אם יודע לי שאיש זה הגיע לתקונו, אחר שנודפו ונענש פראוי לו, ואף יבוא לחיי העולם הבא, לא תהיה עיני צרה בו. וכי כלום אין כל צד טוב בבר-יהודה? כלום אין בו שום צד שהנהיג את הדבור בלשון הקדש? הרי הקב"ה אינו מקפח שכר בלי-בריה, ואפלו שכר שיחה נאה, וזכות טובה אינה בטלה אפלו באלפי אלקים חובות". ומסיפים לספר, כי רבי חיים מצא לזה אסמכתא מזהותו, שהרי אם יהודי רשע מת בלי בנים, לא תהא אשתו פטורה מריהובם ומרהחליצה, ונמצא אפוא שאפלו על יהודי כזה נאמר בתורה "ולא ימחה שמו מישראל", ואיך נוכל אפוא לומר עליו שימחה שמו?

מטעים

וירא אלקים את-האור כי-טוב (ד. כ.)
טעמי דרנא תביר מרומים לדברי חז"ל, שבאשר ראה הקב"ה את-האור כי טוב, לא רצה שישתמשו בו הרשעים ולכן גזר לצדיקים לעתיד לבוא, דהינו ששבר את הדרגה הגבוהה של-האור, וטעם האתגהתא בתבות כי-טוב מרמז על דברי חז"ל במדרש כי טוב זה המות, שאז בא האדם לידי אתגהתא, ולעתיד לבוא כאשר יודח אור זה, יאריכו בני האדם ימים על-האדמה. (מראה יעקב)

על-גחנה תלך

בטעמי זקף קטן, כי בתחלה היה הנחש הולך בקומה זקופה שהיה מלך על-כל בהמה וחיה, ולאחר שהטא נקצצו רגליו ונתקטנה קומתו, דהינו בתחלה היתה זקף ולבסוף נשטה קטן. (תפוחי חיים)

הנפלים היו בארץ בימים ההם

בטעמי גרשים זרנא סגל, כי אותו דוד לא שבו בתשובה אלא גרשו את-הישר וזקו מעליהם את סגולת השם יתברך שנתן לאדם את דרך התשובה, ואפלו שראו שנאבדו בני דוד אנוש שהטאו, לא שמו אליהם ולא לקחו מוסר להטיב את מעשיהם. והטעמים קדמא ואזלא בתבות אשר יבאו בני האלהים מרומים שהקדימו והלכו בדרך החטאים מדור אנוש ולא למדו לקח מענשם שהקב"ה הציץ עליהם את מי חנם. (ספר הענינים)

מדגש

על הפסוק "וקוץ ודדר תצמיח לך" מפרש רש"י "קנדם ועבדותו ותר נאכליו על-ידי תקון". מקור הדברים במדרש רבה, ושם נאמר "קוץ זה קנדם דדרר אלו עבדות", והוא נאמר במסכת בלאים "ותקנדם בלאים בפרם", ואף העירו מגיה קנדם במקום קנדם. הקנדם מזהה היום עם צמח הארטישוק, והדרדר נקרא עמבית הגלגל, ונקרא כן על-שם שהוא מתגלגל ברוח ומפיץ את ירעייו, וכן נאמר בישעיה "במץ הרים לפני-יריות ויגלגל לפני סופה", ובתהלים "שיתמו כגלגל בקש לפני-יריות". הקנדם בלשון חז"ל הוא קורת עץ, ומקורו מהמלה היונית קונטוס, בדורות האחרונים דדרה משמעות חדשה למלה קנדם, מובן של אדם לץ, וביחוד לגבי שידו בכל, ויש שקשרו זאת לשם היוני קונדיטון המוזכר במקרא, שהיה עשוי מדבש ופלפלים, והשתוה בא לידי מעשי משונה...

ממלא

רבי שמעון הפהן מנובולניץ מיקורי ירושלים, נודע בלשונו החדה ובתשובותיו השנונות. לפרנסתו עסק במסחר בספרים עתיקים, ופעם בפרשת בראשית, עזב לבית הראשון לציון רבי יעקב מאיר והעניק לו ספר נדיר. נכנס עמו הרב דברי חידו, ובדברו פתח חמש בראשית והראה לו כי בהפסדה נאמר "כאן מסומים הספרדים, והאשכנזים מוסיפים והוא עם בוזו ושסו", ואמר: "וואה אתה, הספרדים מסומים כאן, והוא - האשכנזים, עם בוזו ושסו"... נענה רבי שמעון ואמר: "להפך, כאן מסומים הספרדים, והאשכנזים אומרים עליהם והוא עם בוזו ושסו..."

"אם-תיטיב" - אם האדם מחזיק עצמו לטוב ומשכלם, אזי "שאת" - בא לידי התנשאות. אך "ואם לא תיטיב" - אם יחזיק עצמו ללא טוב

אזי "לפתח חטאת רבץ" - יבוא לעצבות שהיא פתח לחטאת. והדרך הנכונה היא "נע ונד תהיה בארץ" בדרך הממצע ושביב ההנהגה. (רבי שלום יוסף מסאדיגורא)